

ESTUDIS DE LLENGUA I LITERATURA CATALANES

LXXII (2018)

Comitè editor

JAVIER GIRALT LATORRE
XAVIER MONTOLIU PAULÍ
VERONICA ORAZI
RAFAEL ROCA RICART
BEATRICE SCHMID
RAMON SISTAC VICÉN
ILDIKÓ SZIJJ
M. ÀNGELS VERDAGUER I PAJEROLS
MAX W. WHEELER

Coordinador

JOSEP MASSOT I MUNTANER

*HOMENATGE A
KÁLMÁN FALUBA/2*

ASSOCIACIÓ INTERNACIONAL DE LLENGUA
I LITERATURA CATALANES
ANGLO-CATALAN SOCIETY
ASSOCIAZIONE ITALIANA DI STUDI CATALANI
DEUTSCHER-KATALANISTENVERBAND
PUBLICACIONS DE L'ABADIA DE MONTSERRAT

LA FALTA DE CONCORDANÇA DEL PARTICIPI DELS TEMPS COMPOSTOS EN TEXTOS VALENCIANS DEL SEGLE XV

L'objectiu d'aquest treball és examinar la falta de concordança del participi en els temps compostos dels verbs transitius en textos valencians del segle xv. La desaparició de l'esmentada concordança ha rebut molta atenció en la bibliografia per ser interpretada com a indicatiu del procés de gramaticalització o reanàlisi estructural (Macpherson 1967, Salvi 1987, Pérez Saldanya 1998 etc.), durant el qual les perífrasis llatines del tipus *epistulas scriptas habeo*, mitjançant la dessemantització del verb *habere* i la pèrdua de la relació sintàctica entre el substantiu i el participi, en les llengües romàniques s'han convertit en temps compostos del tipus fr. *j'ai écrit des lettres*, it. *ho scritto lettere*, cs. *he escrito cartas* etc. L'antiga concordança heretada del llatí i mantinguda encara durant l'Edat Mitjana, ha anat perdent-se en tot el domini lingüístic romànic, però no amb el mateix ritme evolutiu; així investigadors com Pompeu Fabra (1920), Lois (1990), Solà (1993), Cardoso i Pereira (2003) divideixen les llengües romàniques en conservadores —com el francès i l'italià—, que entre certes circumstàncies sintàctiques la mantenen, i en innovadores —com el castellà i el portuguès—, que l'han perduda en tots els contextos sintàctics. El comportament diferent dels dos grups de llengües es contrasta amb els exemples francesos i castellans adduïts en (1) i (2), respectivament: podem observar, doncs, que en francès el participi no està concordat amb el sintagma nominal complement directe postverbal —com la forma *lu* en (1a)—, però sí que hi concorda quan el complement directe és preverbal o és un clíctic prono-

minal —com la forma *écrites* en (1a) i (1b)—; en els exemples castellans citats en (2a) i (2b), però, el participi apareix amb la forma invariable *escrito* independentment de la posició i del tipus morfològic del complement directe.

- (1) a. elle a lu/*lus les lettres que j'ai écrites/*écrit
 b. je les ai écrites/*écrit
- (2) a. ha leído/*leídas las cartas que he escrito/*escritas
 b. las he escrito/*escritas

En català també trobem l'evolució que avança cap a l'eliminació de la concordança. En els textos medievals la concordança del participi encara és general (Badia 1955: 44) i normal (Fabra 1912: §105 i Moll 2006: §484) i no sembla ser sotmesa a cap condició estructural: es documenta amb complement directe postverbal —com en (3a)—, preverbal —com en (3b)—, intercalat entre l'auxiliar i el participi —com en (3c)— i amb complement representat per un clític pronominal —com en (3d).

- (3) a. dixeren [...] que avietz feita moneda falsa (Moran i Rabella 2001: 120)
 b. E segons los clams qe ela [ha] feits de mi (ibídem, 102)
 c. dix [...] qe[n] avia outra muiler presa (ibídem, 102)
 d. e no la e lexada (ibídem, 102)

En el català modern, en canvi, segons les gramàtiques de Fabra (1912: §105), Solà (1993: 85), Badia (1995: 684) i Moll (ob. cit.: §485), aquesta concordança es limita a les estructures on el complement directe és un clític pronominal de tercera persona o l'adverbi pronominal *ne*, i és agramatical en la resta dels casos. Diversos autors —com Moll (ibídem) i Muxí (1996: 129)— destaquen, però, que la concordança preferida teòricament per la norma literària és només opcional i la falta de concordança, especialment en la llengua parlada, s'accepta també amb els clítics esmentats. Els exemples adduïts en (4) il·lustren aquesta situació: en (4a) observem que la concordan-

ca no és gramatical amb complement directe ni en posició postverbal ni en posició preverbal quan aquest és un sintagma nominal normal —*la carta*—; en (4b) es veu que tant la concordança com la no-concordança són gramaticals amb un complement directe representat per un clític pronominal —*la forma l'* en el nostre exemple.

- (4) a. La Maria ha llegit/*llegida *la carta* que he escrit/*escrita avui.
 b. Aquesta carta la Maria *l'*ha escrita/escrit avui.

Aquestes dades col·locarien el català al grup de les llengües conservadores, juntament amb el francès i l'italià, però repassant la bibliografia especialitzada i tenint en compte els factors de la variabilitat diatòpica, diastràtica i diafàsica, la situació sembla ser més complexa de la que acabem de descriure. Pel que fa al català modern, d'acord amb Smith (1995: 278-279), amb la falta total de concordança, predominant en la llengua parlada, coexisteixen la concordança general semblant a la situació medieval —amb complement de qualsevol tipus en qualsevol posició sintàctica—, propi, segons Moll (ob. cit. §484), de «la parla dels pagesos mallorquins», la concordança reduïda a contextos amb complement preverbal, tendència esmentada per Fabra (1912: §105) en relació amb l'estil d'alguns escriptors, la concordança limitada a casos amb complements clítics de tercera persona, recomanada per la norma, i la concordança establerta només amb complements clítics de tercera persona femenins, segons Fabra (ibídem) freqüent en la varietat parlada. Els investigadors —entre ells Alcover (1908: 126), Badia (1995: 683) i Moll (ob. cit. §484)— coincideixen amb l'opinió que la concordança es conserva especialment en els parlars baleàrics.

L'aspecte diacrònic també presenta diverses qüestions fins ara no elucidades perquè no és del tot clar quan i com es va crear aquesta situació i quins van ser els factors que hi van contribuir. Pel que fa a la cronologia de la difusió de l'estructura no concordant en català, pocs són els estudis especialitzats que n'ofereixen informació concreta. Dins els treballs descriptius de caràcter general les referències a aquest tema són poques i imprecises: Fabra (1912: §105), Moll (ob. cit.: §484 i 486) i Solà (1993: 71) esmenten que en català medieval la

tendència a utilitzar el participi sense concordar, si bé minoritària, no seria estranya; segons Badia (1955: 43-44), aquest canvi sintàctic en català va començar més tard que en castellà, on les dades ofertes per Cejador (1905), Keniston (1937), Hanssen (1966), Yllera (1980: 283) i Andres-Suárez (1994: 64) refermen la pèrdua de la concordança abans del segle xv, almenys en la varietat literària;¹ d'acord amb això, Alcover (1902-1903: 500-501; 1908: 126-127) creu que en català cal situar la reducció de la freqüència de la concordança al segle xvi; Muxí (1996: 141) considera que la transició de l'estat medieval al modern va començar després del segle xiv —«some time after the xiv»—. Els resultats dels pocs treballs basats en l'anàlisi de corpus que ofereixen dades més concretes sobre la proporció de les estructures concordants i no concordants semblen una mica contradictoris: Par (1923) troba una tendència pujant a no concordar el participi ja en obres de Bernat Metge —de finals del segle xiv—, però altres estudis mostren l'obligatorietat de la concordança encara durant el segle xv en altres obres literàries com *Curial e Güelfa* i llegendes —(Par 1928) i Berta (2013), respectivament—; en textos de caràcter no literari, segons Berta (2015), la falta de concordança ja es fa notar durant el segle xv i la seva freqüència sembla anar pujant durant el xvi, perquè Farreny i Sistac (2004) ja observa un equilibri de les dues alternatives sintàctiques en textos judicials; sobre la base de l'anàlisi del text de *Libre de Antiquitats de la Seu de València* Martí Mestre (1994: 196) creu que la concordança ja se sentiria antiquada des del segon quart d'aquest segle. Alguns autors, com Alcover (1902-1903: 501-502; 1908: 126-127) i Obrador (1908: 133) consideren que, històricament, la difusió de qualsevol tipus de falta de concordança ha de ser atribuïda exclusivament a la influència del castellà, intensa als territoris catalanoparlants des del segle xvi; Moll (ob. cit. §484), d'una forma més mesurada, accepta aquesta hipòtesi suposant que la concordança avui es manté «en la parla menys influïda pel castellà». Altres autors, però, critiquen aquesta hipòtesi: Pompeu Fabra (1912: §105) comenta que la tendència a utilitzar el participi com a invaria-

1. També cal esmentar, però, que segons LAPESA (2000: 783) la concordança del participi en castellà «aún en el siglo xv ofrece restos no escasos».

ble «se manifiesta desde antiguo en catalán como en castellano y demás idiomas neolatinos»; Smith (1995: 280-283), argumentant que la concordança d'avui es conserva moltes vegades a zones més influïdes pel castellà, rebutja la teoria de l'origen castellà; Culler (2002: 15-16) també opina que «simply contact with Spanish is not enough to provoke such a linguistic change». Tenint en compte aquestes objeccions a la procedència externa i considerant el caràcter panromànic de l'evolució, una ampla bibliografia cerca l'arrel de la pèrdua de la concordança en causes estructurals internes del sistema. Sobre les bases d'un treball de Pountain (1985) referent al castellà, Lois (1990), Cortés (1993) i Muxí (1996) examinen la possible correlació entre l'evolució de la concordança del participi i la de l'alternança dels auxiliars *haver* i *ser* en els temps compostos, mentre que altres es concentren en les possibles condicions estructurals que determinen la selecció d'una o altra variant sintàctica en períodes d'alternança habitual. Així, les dades ofertes per Par (1923: §855) —citades per Smith (ob. cit.: 273)—, suggereixen que en la llengua catalana antiga la falta de concordança era afavorida per la posició postverbal del complement directe i que amb complement directe preverbal es preferia la concordança. Els resultats de Company (1983: 248) refermen una tendència semblant dins un corpus medieval castellà. Sobre aquesta base i d'acord amb Pérez Saldanya (1998: 211), cal suposar que cronològicament la concordança va començar a desaparèixer primer amb el complement directe posposat al verb, més tard amb el complement preverbal i va afectar més tard encara les estructures que contenen complement clític.

Tal com mostra aquest repàs bibliogràfic, encara que la direcció general de l'evolució és clara, encara resten qüestions obertes pel que fa a alguns dels seus detalls. I des d'aquest punt de vista resulta molt interessant la situació del valencià, prou debatuda i contradictòria en la bibliografia per tal com alguns consideren innovadora i altres conservadora aquesta varietat regional del català pel que fa al tractament de la concordança del participi. Alcover (1902-1903: 501; 1908: 126) creu que a València «s'hi pot donar per perduda tal concordança, tant dins el poble com entre'ls escriptors», mentre que per a Badia (1955: 44) València, juntament amb les Illes, és una de

les zones on l'antiga concordança «ha ido perviviendo en el habla corriente hasta la época moderna»; també Smith (ob. cit.: 281) considera que a València capital «object-participle agreement with third person clitic pronouns [...] is the norm». La situació és més matisada en treballs dedicats a la gramàtica valenciana, que refermen que la concordança amb complement pronominal de tercera persona és la norma també a València, però esmenten que aquesta norma no es respecta en tots els casos. Així, per exemple, Salvador (1982: §382) diu que «[d]ins el llenguatge parlat hi ha avui la tendència de deixar invariable el participi en tots els casos»; segons Ferrando *et al.* (2002: 110) «[l]a concordança, tanmateix, s'ha perdut en alguns parlars i en altres es manté en femení (singular i plural), però no en masculí plural»; segons Badia (1995: 682) l'omissió de la concordança amb aquest pronom és precisament un tret característic de la llengua parlada a València. Pel que fa a l'aproximació diacrònica de la qüestió, segons una referència de Diéguez Seguí (2001: 220) la concordança era normal en valencià durant els segles XIII i XIV i, d'acord amb l'anàlisi del text suposadament valencià de *Curial e Güelfa*,² realitzada per Par (*vid. supra*), encara es mantenia com a norma el XV, mentre que a partir del segle XVI, en l'opinió de Martí Mestre (ob. cit.: 196), «la concordança ja devia sentir-se [...] antiquada». Convé esmentar, però, que, a diferència dels textos analitzats per Diéguez Seguí i Martí Mestre —actes de denúncies i altres documents judicials i el *Libre de Antiquitats de la Seu de València*, respectivament—, el *Curial*, a més de tenir procedència geogràfica qüestionable, només ofereix dades sobre la varietat literària de la llengua de l'època; així la informació disponible referent a la freqüència de l'ús de l'estructura no concordant en els diversos registres de la llengua del segle XV, que sembla ser un període crucial per a la història del canvi en qüestió, es pot dir molt reduïda i precària.

Encara que l'alta freqüència d'ús de la no-concordança observada per Martí Mestre al segle XVI suggereix que el canvi, almenys fora

2. De fet, l'origen de l'autor anònim de l'obra és incert, però hi ha diversos elements que afavoreixen la procedència occidental i, especialment, valenciana del text. Veg. COLÓN DOMÈNECH (2012) i VENY (2012).

dels textos literaris, havia de començar anteriorment, a causa de l'esmentada escassetesa de dades d'aquest tipus referents al segle xv manquen evidències per a aquesta suposició. Tot això justifica, per tant, l'anàlisi de la freqüència d'ús de l'alternativa no concordant del participi dels temps compostos d'un corpus format per textos valencians no literaris procedents d'aquest període, que a continuació presenta aquest treball. La recerca que es descriu s'ha basat en un corpus format per documents que representen tipus de textos, registres i grups socials diferents, perquè la variabilitat de normes coexistents observada pels gramàtics entre els registres en l'estadi sincrònic d'avui probablement caracteritzava la llengua també a l'època observada. Suposàvem que aquest caràcter heterogeni del corpus no només ens faria possible extreure conclusions referents al grau de difusió del fenomen en registres fora del literari, sinó que també ens serviria per a recollir informació sobre quina varietat seria el centre d'irradiació del procés de canvi. A més de comparar les dades de freqüència generals, també s'ha prestat atenció a qüestions estructurals, examinant la freqüència de la construcció segons condicions morfosintàctiques diferents, puix que vam partir de la hipòtesi que la falta de concordança havia avançat progressivament des de les estructures amb complement directe postverbal, i arribà més tard a les que tenien el complement directe en posició preverbal i a les que el tenien com a clític. La nostra expectativa era que la freqüència d'ocurrències en estructures diverses podia indicar indirectament en quina fase es trobaria el canvi en el període observat.

Pel que fa a les dades concretes del corpus utilitzat per l'anàlisi, cal esmentar que aquest és format per tres subcorpus procedents del *Corpus Informatitzat Multilingüe de Textos Antics i Contemporanis* (CIMTAC), que fa possible la cerca automàtica d'estructures sintàctiques. El primer pertany a la col·lecció *Epistolari de la València Medieval* (EVM) i inclou cartes oficials redactades pels escriptors professionals del jurat de la ciutat de València dins el període de 1450 i 1478 —es tracta del conjunt dels subcorpus *CE Epistolari de la València Medieval_II* (3/4) i (4/4) del CIMTAC—. El segon és part de l'epistolari constituït per cartes triades que pertanyen a la correspondència de la família Borja (CTB), del 1493 i 1494 —subcorpus identificat

com a *I-20_Borja_II* dins el CIMTAC—. Finalment, el tercer és format per textos judicials, del 1441 i 1442, basats en declaracions orals de testimonis, inclosos dins el Llibre de *Cort de Justícia de València (LCV)* —subcorpus amb el codi *G-15_LCValència*.

Els textos que formen tots tres subcorpus representen bàsicament la llengua de la segona meitat del segle xv, però, d'acord amb els criteris inicials esmentats, pertanyen a diferents tipus de textos, registres i grups socials. Tenint en compte el tema, la finalitat, el grau de planificació i de formalitat, així com altres trets repassats detalladament per Montoya (2009), poden classificar-se dins diversos tipus de textos, i segons la freqüència de trets lingüístics com l'ús del passat perifràstic, dels connectors conjuntius, pronoms relatius i dels adverbis en *-ment*, analitzats per Mas i Montoya (2009) són associables amb diferents registres de la llengua de l'època. El subcorpus EVM es pot incloure dins el tipus de textos administratius i, més concretament, d'acord amb Montoya (ob. cit.: 82), dins la categoria de correspondència institucional, caracteritzada per un registre elevat, cancelleresc, amb un alt grau de formalitat. El subcorpus CTB també és caracteritzat per un registre elevat, però per l'heterogeneïtat dels temes s'hi pot assignar un caràcter més aviat privat; l'anàlisi morfosintàctica de Mas i Montoya (ob. cit.: 90-97) arriba a situar aquest subcorpus a una certa distància d'EVM pel que fa al grau de formalitat. Finalment, el subcorpus LCV pertany a un grup particular de textos antics que, malgrat la presència de fórmules fixes, segons explica Montoya (ob. cit.: 77), representen en diferents graus la llengua oral i espontània. La importància d'aquest tipus de textos, d'acord amb Farreny i Sistac (ob. cit.: 167), es deu a la diversitat de modalitats que hi apareixen, per ser basats en declaracions orals de testimonis transcrites amb fidelitat pels escriptors. També convé destacar l'heterogeneïtat sociolingüística del corpus: mentre que EVM i CTB ens informen de la llengua dels grups més cultes de la societat —escriptors professionals amb formació estilística, retòrica i gramatical excel·lent, representants de la clerecia alta i de l'aristocràcia etc.— en LCV apareix la parla de les capes menys prestigioses de la societat, representades per noms de professió com *barber, cirurgia, corredor, escuder, oliera, sastre*, etc.

La base de dades és formada per construccions que tenen l'estructura *haver*+participi, recollides mitjançant cerques automàtiques assegurades pel sistema informatitzat del CIMTAC. Per raons tècniques, no s'han tingut en compte les construccions amb ordre invertit participi+*haver*, ni tampoc aquelles on els dos components verbals estaven separats pel complement directe o per qualsevol altre constituent interposat, però aquest fet, per la proporció baixa d'aquestes estructures durant tota la història de les llengües peninsulars, probablement no modificaria de manera considerable els resultats.

Durant l'anàlisi s'han diferenciat tres tipus de construccions des del punt de vista de la concordança del participi amb el complement directe:

- a) els casos amb concordança evident, quan la forma morfològica del participi indica que aquest està concordat amb un complement directe femení o masculí plural —com en (5a), on el participi *trencada* està concordat amb el constituent *la pau*;
  - b) els de falta evident de concordança, quan la forma morfològica del participi fa evident que no existeix concordança entre aquest i un complement directe femení o masculí plural —com en (5b), on el participi *trobat* no mostra concordança amb el constituent *aquesta vostra ciutat*;
  - c) els casos de concordança dubtosa, quan la construcció no és transparent des del punt de vista de la concordança per contenir un complement directe masculí singular —com en (5c), on la forma del participi *acompanyat* pot correspondre a la concordança amb el constituent masculí singular *lo senyor duc*, però també pot ser interpretada com a invariable.
- (5) a. dient e clamant-se que lo dit Gil li havia trencada la pau (LCV, 18, 25)
- b. havem trobat aquesta vostra ciutat tant opressa e congoixada de deutes e de altres congoxes, que (EVM, 15, 11)
- c. tots los altres que havien acompanyat lo senyor duc fins dit portal (CTB, 15, 208)

Abans de presentar l'anàlisi, convé completar la tipologia bàsica dels exemples amb algunes observacions. La primera d'elles es refereix al grup de les construccions de concordança dubtosa, il·lustrat per l'exemple (5c). En contrast amb els estudis de Par, Farreny Sistac i Mestre, els quals han exclòs aquest tipus de construccions de les anàlisis, probablement per no oferir informació inequívoca sobre la presència o absència de la concordança, seguint l'argument —explicat en Berta (2015: 33)— del factor de la identitat formal entre els participis que apareixen en aquestes estructures i en les no concordades, hem decidit incloure-l'hi. De forma semblant va procedir Romani (2006: 286-287), el qual, analitzant la mateixa qüestió en un corpus format per textos castellans anteriors al segle XVI, va concloure que l'alta freqüència d'estructures no transparents amb complement directe masculí singular «probablement contribuyó a la pèrdua de la sintaxis concordante». A més, en el cas de la nostra anàlisi, s'han inclòs en el grup de concordança dubtosa les construccions on el complement directe és representat per una proposició subordinada perquè en aquest cas realment no existeix la possibilitat d'establir la concordança i el participi manté sempre una forma invariable; així, en (6a) el complement directe de la forma verbal composta *he dit* és la proposició subordinada *que no tinc tal cosa*, amb què el participi *dit* no pot tenir relació de concordança. També s'han integrat en aquest grup les estructures on la forma verbal composta governa sintàcticament un verb transitiu en forma d'infinitiu que té un complement directe; aquest cas és il·lustrat per l'exemple adduït en (6b), on la forma verbal composta *he deliberat* governa una construcció dins la qual el constituent *la lletra del senyor rei* és complement directe de l'infinitiu *duplicar* i aquesta distància estructural no permet la concordança del participi. Aquesta classificació és justificada pel fet que les construccions que contenen per complement directe un sintagma nominal masculí singular, una proposició subordinada o un infinitiu dependent tenen el tret comú de mantenir el participi del temps compost del verb transitiu sempre en la forma que coincideix amb la masculina singular.

- (6) a. e jo li hé dit que no tinc tal cossa (CTB, 3, 39)
 b. hé deliberat duplicar la lletra del senyor rei (CTB, 43, 62)

Aquelles construccions on un infinitiu dependent es combina amb els participis *pogut, volgut, sabut, fet, gosat* o *hagut*, que, segons expliquen Fabra (1912: §105), Moll (ob. cit.: §486), Solà (ob. cit.: 85) i altres gramàtics, poden concordar amb el complement directe de l'infinitiu estructuralment inferior, han rebut el mateix tractament que qualsevol altra construcció transitiva amb temps compost. Així, exemples com el que s'addueix en (7a), on el participi *fetes* mostra concordança amb el complement directe —representat per *les* i *totes*— pertany a l'infinitiu *empaliar*, s'han integrat en el grup de concordança evident, mentre que altres, com el presentat en (7b), on el participi *fet* no està concordat amb el complement directe *festes* de l'infinitiu dependent *tenir*, en el de falta evident de concordança. També han estat classificades segons els criteris generals les construccions factitives on un infinitiu coapareix amb una forma composta del verb *fer* que té com a complement directe l'agent d'aquell; aquest cas és il·lustrat per l'exemple presentat en (7c), on el participi *feta* mostra concordança amb el clític pronominal *la*, que representa l'agent de l'infinitiu dependent *fugir*.³

- (7) a. Ara les hé fetes totes empaliar e metre bé en orde (CTB, 9, 60)
 b. E havem fet tenir tres contínues festes en la ciutat, sempre (EMV, 106, 18)
 c. fins en tant que la ha feta fugir de la terra per força (EVM, 37, 72)

També mereixen atenció aquelles construccions, il·lustrades en (8), en les quals de la mateixa forma del verb auxiliar *haver* depenen diversos participis coordinats, habituals especialment en el registre elevat de l'època que s'examina aquí.

- (8) a. per diverses parts del món ha provehit e ordenat que tots e qualsevol peregrins fahents (EVM, 124, 21)

3. El cas de les construccions que contenen un infinitiu governat pel verb que apareix en un temps compost és analitzat detalladament per BASTARDAS I PARERA (2003).

- b. a les quals lo art de la cirurgia ha dispost e ordenat poden ésser ajudats (EVM, 59, 97)
- c. que lo un de dos germans del dit En Berthomeu ja ha renunciat e feta pau ab lo dit N'Anthoni Martí (EVM, 57, 20)
- d. hauria treyt d'aquest regne molts moros e passats al regne de Granada (EVM, 113, 14)

Durant l'anàlisi estadística s'han tingut en compte com una sola ocurrència tots aquells casos on es tracta d'una acumulació redundant de participis de verbs pràcticament sinònims, pròpia de l'inventari retòric de l'estil elevat. Així cada una de les estructures *ha provehit e ordenat* i *ha dispost e ordenat*, presentades en (8a) i (8b), respectivament, ha comptat un cas de temps compost en les calculacions de freqüència. En canvi, quan els dos participis que depenen del mateix verb auxiliar exigeixen estructura sintàctica diversa, els hem tractat separatament, com a parts de dues construccions diferents. Així, en (8c) els participis *renunciat* i *feta* han rebut un tractament diferent: la construcció *ha renunciat*, en què apareix el primer, ha estat exclosa de l'anàlisi per formar una construcció sense complement, mentre que l'estructura *ha feta*, constituïda pel mateix verb flexionat i el segon participi, concordat amb el complement directe *pau*, s'ha tingut en compte entre els casos de concordança evident. Un altre cas semblant és representat per l'exemple adduït en (8d), on els participis *treyt e passats*, dependents del mateix auxiliar *hauria*, comparteixen com a complement directe el constituent *molts moros*, amb què el primer no mostra concordança, però el segon hi és concordat.

També s'han trobat exemples en què el complement directe està format per sintagmes coordinats semànticament equivalents de gènere o nombre diferents; en aquests casos hem classificat la construcció concreta suposant que la concordança s'establiria amb el més proper del participi; així, en (9a) i (9b) la concordança compta com a dubtosa, perquè en les expressions *trellat ni còpia* i *lo colp o coltellada* l'element més proper al participi és masculí singular, mentre que en (9c) es tracta de falta evident de concordança perquè el participi *hagut* no està concordat amb el primer element, femení singular, de la construcció *còpia e trellat*.

- (9) a. De la qual scriptura aquella no ha pogut haver trellat ni còpia tro al present dia (LCV, 14, 38)
 b. lo dit n'Anthoni Granell dehia que ell havia donat lo colp o coltellada en lo cap al dessus dit (LCV, 13, 21)
 c. mas ara que ha hagut còpia e trellat per satisfacer a aquella (LCV, 14, 41)

Acabant l'enumeració d'observacions encara cal esmentar alguns casos problemàtics per a la tipologització d'estructures i que han estat classificats d'acord amb la nostra inclinació cap a una de les possibles interpretacions. Així, en els exemples que es presenten en (10), en el sentit estrictament sintàctic, no es respecta la concordança, però hi ha raons que justifiquen que alguns d'ells siguin considerats com a casos de participi concordat.

- (10) a. E encara que no hajam avisat de totes les dites coses vostra senyoria (EVM, 121, 94)
 b. ferrando Guarcia e Alfonso Ferrando Guarcia, que havia citats a cascú de aquells en cascuna de les dites (LCV, 31, 8)
 c. vostra de les dites persones, axí dels que d'ací hauran scrit com de les que aquí hauran rebuts tals letres de la dita fama (EVM, 94, 20)
 d. per mitiguar-li la dita furor e inquirint què havia concebuda contra lo dit en Limotges, cridà aquell (LCV, 49, 22)

En (10a) el participi *avisat* aparentment no està concordat amb el constituent gramaticalment femení *vostra senyoria*, però com que aquesta expressió és una fórmula de tractament referent a un home, cal considerar que pot tractar-se d'una concordança dubtosa, no de falta evident de concordança. L'exemple presentat en (10b) constitueix un altre cas de discordança aparent, perquè aquí el participi plural *citats* no mostra concordança amb el nucli singular de l'expressió *a cascú d'aquells*; al mateix temps, el participi no apareix en la forma masculina singular, habitual en els casos de falta de concordança, sinó que, en realitat, concorda amb l'adjacent *de aquells*. En l'exemple adduït en (10c) la forma del participi *rebut*s està correctament

concordada en plural amb el complement directe *tals lletres*, però hi falla la concordança de gènere; la causa d'aquesta mancança parcial tan especial ha de ser més aviat una equivocació per falta d'atenció de l'escrivà, no falta de concordança real i la forma de plural indica la intenció de fer concordar el participi, per tant aquest cas s'ha tingut en compte entre els concordats. El cas més estrany és el que es presenta en (10d), on apareix un participi en forma femenina singular —*concebuda*—, però la funció de complement directe és exercida per l'interrogatiu *què*, que exigiria concordança amb la forma no marcada —formalment masculina—. Aquesta és una equivocació de l'escrivà que potser és explicable suposant que el redactor originàriament volia utilitzar un sintagma interrogatiu de gènere femení —com per exemple *quina idea havia concebuda*—, però tenint en compte que finalment no ho va fer, hem decidit incloure aquest cas entre les construccions no concordants.

Un cop aclarits els detalls referents als criteris que han guiat la selecció del corpus i l'establiment de la base de dades, podem passar a l'anàlisi dels resultats de la recerca. Pel que fa al nombre dels exemples utilitzats, convé esmentar que dins el corpus analitzat total s'han registrat 827 construccions transitives que corresponen a l'esquema *haber*+participi, de les quals 258 pertanyen a EVM, 388 a CTB i 181 a LCV.

Les dades generals indiquen clarament que en la major part dels casos l'estructura no es mostra transparent des del punt de vista de la concordança, perquè el complement directe és un sintagma nominal masculí singular, una proposició subordinada o un infinitiu dependent; les 459 construccions d'aquest tipus constitueixen el 56% de la totalitat de les ocurrències. Pel que fa a les construccions transparents des del punt de vista de la concordança, s'observa la predominança de la falta evident de concordança: 117 casos amb participi concordat s'oposen a 251 casos amb participi no concordat amb el complement directe, representant els primers el 14%, els darrers el 30% de la totalitat dels exemples recollits.

Textos	[+conc]	[±conc]	[-conc]	Total
EVM	36 (14%)	126 (49%)	96 (37%)	258 (100%)
CTB	26 (7%)	221 (57%)	141 (36%)	388 (100%)
LCV	55 (30%)	112 (62%)	14 (8%)	181 (100%)
Total	117 (14%)	459 (56%)	251 (30%)	827 (100%)

Quadre 1. La proporció de participis concordats i no concordants

Pel que fa a les dades dels subcorpus concrets, aquesta mateixa distribució general es reflecteix dins EVM i CTB, els dos subcorpus epistolars, que mostren dades de freqüència molt semblants: en ells la falta de concordança és la solució predominant, amb un 37% i un 36% de freqüència —96 i 141 casos—, mentre que la concordança no supera els 14% en cap d'ells —36 i 26 casos, respectivament—. Les dades de LCV, en canvi, mostren preferències inverses en comparació amb els textos epistolars: els 55 casos de concordança formen el 30%, mentre que els 14 exemples sense concordança representen només el 8% dels 181 casos recollits en aquests subcorpus. Sobre aquesta base cal suposar que l'alternativa no concordant, almenys des de la meitat del segle xv, ja formava part de la norma del registre elevat no literari, mentre que la concordança encara mostrava estabilitat en els registres narratiu i col·loquial, vinculats amb l'oralitat i representats dins el subcorpus LCV. L'heterogeneïtat social representada pel nostre corpus també ens permet arribar a algunes conclusions sociolingüístiques: sembla que la innovació de no concordar el participi caracteritzava més aviat la llengua dels estrats socials més cultes i reconeguts —autors dels textos epistolars d'EVM i CTB—, mentre que els grups de nivells inferiors de la societat —associables amb els documents de LCV— es mostraven més conservadors. Convé afegir, a més, que la diversitat de freqüència registrada dins el corpus, teòricament, també podria ser atribuïda a les diferències cronològiques de la datació dels textos analitzats: la distància de més de cinquanta anys que separa els documents de LCV —de 1441 i 1442— i les cartes de CTB —de 1493 i 1494— segurament és un dels factors que expliquen que la proporció de cons-

truccions concordants sigui més alta en el primer cas, però aquest argument no justifica les diferències de freqüència que observem entre LCV i EVM, molt més propers des del punt de vista cronològic.

Convé dedicar algunes paraules a les construccions indiferents des del punt de vista de la concordança, indicades amb el signe [$\pm$ con] al quadre general de dades de freqüència. Tal com ja s'ha esmentat, dins la nostra anàlisi en el cas d'aquesta categoria al grup de les construccions amb complement directe masculí singular s'hi han afegit aquelles estructures que tenen per complement una proposició subordinada o un infinitiu jeràrquicament inferior. Com es pot veure al quadre, la proporció d'aquestes construccions indiferents des del punt de vista de la concordança és sempre majoritària, oscil·lant entre el 49 % i el 62 % dins els tres subcorpus. Aquest percentatge elevat —superior a la freqüència dels casos no transparents del 44 % registrada per Romani (lloc cit.) en textos castellans medievals— pot ser explicat pel gran nombre d'oracions compostes i molt especialment d'infinitius dependents que suposen sempre la invariabilitat de la forma —aparentment masculina singular— del participi. A propòsit d'aquest darrer tipus de construccions convé comentar —d'acord amb Ferrando i Amorós (2005: 165)— que l'ús abundant de construccions d'infinitiu —il·lustrades per exemples procedents del corpus en (11)—, juntament amb la posició final del verb, la situació del complement davant d'aquest i la separació de l'adjectiu del substantiu, és un dels trets amb què la prosa culta de l'època, especialment la cancelleresca, imitava la sintaxi llatina.⁴

- (11) a. e nosaltres li havem offert acceptar e reebre lo dít vehinatge (EVM, 56, 34)
 b. les lletres e instructions que per mossèn Llopis havia deliberat trametre (CTB, 43, 7)
 c. per ço com no havien curat satisfer segons dessús manat los seria stat (LCV, 6, 14)

4. Aquests autors esmenten com a exemple d'aquest estil llatinitzant precisament les cartes missives recollides en l'*Epistolari de la València Medieval*. Durant la mateixa època una tendència semblant d'imitar el llatí existeix en textos escrits en castellà segons explica LAPESA (1988: §70).

Llavors, dins el nostre corpus, sumant les dades de freqüència dels casos dubtosos o indiferents a les de la no-concordança, observem que la proporció de la concordança és minoritària en tots tres subcorpus, inclòs LCV, el més conservador, que presenta un només 30% de casos concordants. Tenint en compte tal predominança absoluta de la forma masculina singular podem concloure que aquesta pot haver contribuït a la generalització de la utilització d'un participi sempre invariable en els temps compostos.

Passant a les qüestions estructurals relacionades amb la història de la difusió de la innovació de no concordar el participi, convé esmentar que també hem analitzat la variabilitat del participi tenint en compte els dos factors que, d'acord amb Smith (ob. cit.: 278), semblen influir-hi: la posició —preverbal o postverbal— i la categoria morfosintàctica —sintagma nominal normal o clíctic— del complement directe.

Pel que fa al primer factor, sobre la base de l'opinió de Pérez Saldanya (lloc. cit.) segons la qual la concordança va començar a desaparèixer amb el complement directe situat a la dreta del complex verbal, i va ser més resistent en construccions on aquell es trobava a l'esquerra d'aquest, es pot suposar que, teòricament, al començament del procés podia existir una distribució entre l'alternativa concordant i la no concordant condicionada pel context de la posició del constituent que actuava com a complement directe. De fet, aquest comportament sintàctic es pot observar en els exemples adduïts en (12), procedents del nostre corpus. En (12a) els complexos verbals *hajam cobrat* i *haurà fetes* comparteixen el constituent *les grans despeses* com a complement directe dins la mateixa oració composta; per al primer el complement és postverbal; per tant, el participi *cobrat* no hi concorda, mentre que per al segon és preverbal, i el participi *fetes* hi està concordat. La situació és semblant en (12b), on *hauria treyt* i *[hauria] passats* tenen el mateix constituent —*molts moros*— com a complement directe.

- (12) a. seguida la dita presó e ocupació, fins a tant hajam cobrat les grans despeses que la dita ciutat, per causa de ço que dit és, haurà fetes en qualsevol manera (EVM, 105, 68-69)

- b. un adalil lo qual se diu habita en Vesca, del regne de Granada, e hauria treyt d'aquest regne molts moros e passats al regne de Granada (EVM, 113, 14)

En realitat, però, dins el nostre corpus es documenten tots dos comportaments del participi amb complement directe en posició tant postverbal com preverbal.

Textos	CD postverbal			CD preverbal			CD clític		
	[+conc]	[-conc]	total	[+conc]	[-conc]	total	[+conc]	[-conc]	total
EVM	20 (22%)	69 (78%)	89 (100%)	10 (28%)	26 (72%)	36 (100%)	6 (86%)	1 (14%)	7 (100%)
CTB	6 (7%)	82 (93%)	88 (100%)	14 (20%)	55 (80%)	69 (100%)	6 (60%)	4 (40%)	10 (100%)
LCV	46 (82%)	10 (18%)	56 (100%)	5 (62%)	3 (38%)	8 (100%)	4 (80%)	1 (20%)	5 (100%)
Total	72 (31%)	161 (69%)	233 (100%)	29 (26%)	84 (74%)	113 (100%)	16 (73%)	6 (27%)	22 (100%)

Quadre 2. Casos concordants i no concordants en estructures sintàctiques diferents

En general, no sembla que existeixin diferències notables en la freqüència dels casos concordants i no concordants condicionades per la posició del complement directe, i la concordança és sempre minoritària: la seva proporció alternativa arriba al 31% —72 casos— amb complement directe postverbal i al 26% —29 casos— amb complement directe preverbal, respecte a la totalitat dels exemples transparents amb sintagma nominal normal de funció de complement directe. Pel que fa a les dades en cadascun dels subcorpus, observem que dins EVM i CTB la proporció de l'alternativa conservadora, d'acord amb les expectatives basades en la bibliografia, es mostra superior amb complement directe preverbal —un 28% i un 20% de concordança amb complement preverbal s'opo-

sen a un 22% i un 7% de concordança amb complement directe postverbal, respectivament—, mentre que en LCV les proporcions són inverses —82% de concordança amb complement directe postverbal i 62% amb complement preverbal—. Convé destacar, però, que en aquest darrer cas la posició preverbal del complement directe és molt menys documentada que la postverbal; per tant, aquestes dades no poden ser considerades del tot fiables. És important insistir, al mateix temps, que als dos primers subcorpus la falta de concordança és l'alternativa predominant.

Els exemples adduïts en (13) i (14), procedents dels diversos subcorpus, il·lustren els casos en els quals el complement directe està situat en posició postverbal; en (13) els participis *tramesos*, *carregades* i *donada* estan concordats amb els constituents *los capítols de la venda*, *uit barques* i *la pedrada*, respectivament, mentre que en els exemples de (14), en canvi, els participis *trobat*, *tramès* i *donat* no mostren concordança amb els complements *aquesta vostra ciutat*, *les lletres e instruccions* i *una coltellada*, respectivament.

- (13) a. En lo fet de la procura de Gandia ja us havem tramesos los capítols de la venda (EVM, 134, 39)
 b. e hui e demà esper haver carregades uit barques (CTB, 34, 28)
 c. el dit en Johan Salt deya que lo dit en Johan Salt havia donada la pedrada al dit Jaumet (LCV, 2, 13)
- (14) a. havem trobat aquesta vostra ciutat tant opressa e congoidada de deutes e de altres congoxes (EVM, 15, 11)
 b. Pocs dies ha hé tramès a vostra beatitud les lletres e instruccions que (CTB, 43, 5)
 c. la qual ell cuydant donar als contraris creya que havia donat una coltellada a hun son companyó de la sua (LCV, 19, 3)

La mateixa alternança s'observa en els exemples presentats en (15) i (16), també procedents de tots tres subcorpus, on el complement directe és preverbal, i funciona com a antecedent d'una propo-

sició de relatiu. En (15) els participis *scrites*, *comprats* i *dites* mostren concordança amb els constituents aquelles *coses ocultes e amagades*, *los llits* i *les paraules*, respectivament; en (16), en canvi, els participis *reebut*, *donat* i *portat* no concorden amb els constituents preverbals respectius *los dans*, *les altres coses* i *les vitualles*.

- (15) a. aquelles coses ocultes e amagades dins los cosos mundanals, de les quals molts antichs en la dita art han scrites, vistes, husades e pratriquades (EVM, 59, 68)
 b. los llits que hé comprats per a la dita casa són bé ·XXV· o ·XXVI (CTB, 23, 83)
 c. recitant-li les paraules que poch havia li avia dites lo dit Bernabeu Fuster e lo so e manera de gran (LCV, 49, 13)
- (16) a. se pot reparar los dans que los dits moros han reebut en lo robo de la moreria. (EVM, 75, 47)
 b. Les altres coses que natura li ha donat en la disposició de sa persona són moltes, i una (CTB, 23, 209)
 c. el present mes de noembre venent les vitualles que havia portat, fon vist per los dits Johan e Alfonso (LCV, 29, 11)

Convé esmentar que, fora de les construccions de relatiu, també s'han registrat casos on el complement directe es troba en posició preverbal dins la mateixa proposició on està situat el verb en temps compost per raons discursives. Els exemples adduïts en (17) il·lustren aquesta situació: en (17a) el participi *haguts* mostra concordança de nombre amb el constituent preverbal *moltes males nits e mals dies*, mentre que en (17b) el participi *rebut* no ho fa amb el constituent *vostra letra*.

- (17) a. Moltes males nits e mals dias hé haguts fins ací (CTB, 38, 56)
 b. Vostra letra, feta en lo present dia en la Pobla, havem rebut après dinar (EVM, 114, 23)

Pel que fa a les construccions que contenen complements representats per clítics pronominals, n'han estat registrades en total 88, en

63 de les quals la concordança no és transparent perquè el complement és masculí singular. En les 22 construccions restants, 16 casos de concordança s'oposen a 6 amb participi no concordat. Cal recolzar, però, que d'aquestes 22 construccions 10 —6 concordades i 4 sense concordança— han estat registrades dins CTB; a EVM i LCV la falta de concordança té només una ocurrència, mentre que la concordança del participi amb el clíctic pronominal es documenta 6 i 4 vegades, respectivament.

Als exemples que contenen complement directe femení, els participis hi apareixen concordats sense excepció, segons es pot veure en (18).

- (18) a. recitant-li les paraules que poch havia li avia dites lo dit Bernabeu Fuster e lo so e manera de gran fellonia e malícia ab què les hi havia dites (LCV, 49, 13-14)
- b. en tot fóra estat bo jo l'hagués creguda, sense veure-ho per experiència, que nunca (CTB, 27, 119)
- c. no deixara de dar-hi més del preu per lo qual les hé hagudes, com en cert són terres d'utilitat e honrades (CTB, 32, 90)
- d. mossèn Pertusa, qui en tenia càrrec fins ací, no les ha trameses (CTB, 46, 64)
- e. per veure lo manament de vostra beatitud que lliberament les hi ha comanats (CTB, 47, 39)

Amb complement pronominal masculí plural, en canvi, es documenten tant la concordança com la falta de concordança —cf. (19) i (20), respectivament.

- (19) a. trobant los dits presos axí com los havien leixats (EVM, 121, 56)
- b. Dels XII mil ducats portí de canvi en lo banc de Spannocchi, jo encara no n'hé rebut diner, perquè fins a hui no els hé haguts mester (CTB, 9, 89-90)
- (20) a. los llits que he comprats per a la dita casa són bé xxv o xxvi [...]. Encara no els hé pagat (CTB, 23, 86)

- b. aquella n'està admirat, segons mostrà que no els haja tramès (CTB, 23, 183)
- c. imo senyor príncep e Marrades; e, per quant los m'han comanat per manament de vostra beatitud, no comportaré (CTB, 51, 49)

L'alternança de casos concordants i no concordants es documenta també quan el complement clític pertany sintàcticament a un infinitiu governat per certs verbs. D'acord amb això, dins el corpus examinat tenim un cas de participi concordat i un cas de participi no concordat amb el clític pronominal dependent d'un infinitiu governat pel verb *fer*, que adduïm en (21a) i (21b). En el primer cas, el clític pronominal pertany sintàcticament a l'infinitiu *empaliar*, que depèn del complex verbal *he fetes*, que mostra concordança amb el pronom, en el segon el complement directe representat pel clític pronominal [*e*]ls pertany a l'infinitiu *saber*, que depèn d'*hajen fet*, sense concordar. Suposadament, la mateixa alternança havia de funcionar amb el verb *poder*, però dins el corpus només es documenta el cas sense concordar, citat en (21c).

- (21) a. Ara les hé fetes totes empaliar e metre bé en orde (CTB, 9, 60)
- b. cosa no contrestan. E puixs no diguen que no'ls hajen fet a saber. (LCV, 33, 18)
- c. hé feta ma deligència d'haver-los plaer, e no els haja pogut haver; per què més afany se meria llevar-lo de (CTB, 47, 29)

Dins la totalitat d'exemples amb clítics pronominals masculins plurals, la falta de concordança té una freqüència superior, ja que als 2 casos amb participi concordat s'oposen 5 sense concordança. Aquestes dades antigues estan en consonància amb les observacions de Ferrando *et. al.* (lloc cit.) i Badia (1995: 682), referents al cas del valencià d'avui, on l'omissió de la concordança amb el pronom clític masculí plural sembla ser un tret característic de la llengua parlada.

Segons la distribució de les dues construccions sintàctiques en alternança en diverses estructures, doncs, la falta de concordança es

documenta en tots els textos analitzats amb totes les condicions sintàctiques que s'han tingut en compte. Acceptant la hipòtesi inicial —*vid. supra*— que la tendència de no concordar el participi apareixeria primer amb complement directe postverbal i només més tard amb complement directe preverbal i clític, podem concloure que en el període examinat, és a dir, la segona meitat del segle xv, aquesta innovació ja estava prou difosa en valencià i ja s'estava formant la base de la situació que descriuen els gramàtics per a alguns parlars valencians actuals. Si això és cert, els inicis del canvi lingüístic, en contrast amb el que suggereixen els textos literaris examinats per altres treballs, han de ser anteriors a aquest període.

Un cop finalitzada l'anàlisi podem extreure les següents conclusions. Les dades ofertes pel nostre corpus indiquen que la tendència a no concordar el participi dels temps compostos amb el complement directe havia de ser estable en els registres no literaris del català de València des de meitats del segle xv, puix que la proporció general d'aquesta alternativa arriba al 30% per a la totalitat dels exemples recollits. Al mateix temps, el fet que, descomptant els casos no transparents i indiferents, la proporció de la falta de concordança és predominant en els subcorpus associats amb el registre elevat —és a dir, EVM i CTB— i és minoritària en el LCV, on es barregen diversos registres, ens fa pensar que aleshores la innovació caracteritzava principalment el registre elevat i estava menys vinculada amb els narratiu i col·loquial. A més, tenint en compte que en aquest darrer subcorpus, a causa del seu caràcter especial, és representada també la llengua d'estrats socials menys reconeguts, mentre que en els primers dos només la de les capes cultes i prestigioses, podem suposar que la innovació és associable més amb aquestes que amb aquells. Aquesta distribució sociolingüística és molt interessant des de dos punts de vista. D'una banda, les nostres dades mostren moltes semblances a allò que suggereixen les observacions que les gramàtiques fan a propòsit de la situació del català d'avui, en afirmar que la concordança es conserva sobretot en «la parla dels pagesos» (Moll ob. cit.: §484)— o «a comarques de les menys contaminades per l'estandardització de la vida moderna» (Badia 1995: 684). D'altra banda, el fet que la tendència a no concordar el participi caracteritzi especialment els textos de les capes més prestigioses de la socie-

tat també ofereix una aportació important a la debatuda hipòtesi de la possible influència castellana, defensada per Alcover i Obrador, rectificada per Fabra i criticada per Smith i Culler (*vid. supra*). Segons Nadal i Prats (1996: 434) tot el domini lingüístic del català va ser afectat per un «procés de familiarització amb la llengua castellana al llarg de tot el segle xv», que arribava principalment fins a la noblesa i el funcionari, mentre que en relació amb València Ferrando i Amorós (*ob. cit.* 178-179) destaquen que ja a la meitat del segle xv se sentien efectes d'occidentalització i hispanització, que probablement afectaven els estrats socials mitjans i superiors dels centres urbans. Tenint en compte aquestes circumstàncies que caracteritzaven la societat del segle xv, no es pot excloure que el contacte lingüístic esmentat hagi pogut propagar en la llengua d'aquests grups socials l'ús de la no-concordança, ja normativa en castellà i també existent com a alternativa sintàctica minoritària en el català de l'època. Finalment, també hem de dir que des del punt de vista estructural, la presència ben documentada de participis no concordats en totes les construccions aquí analitzades indica que durant la segona meitat del segle xv la falta de concordança ja no es limitava als casos en què el complement directe es trobava en posició postverbal i que la concordança ja havia perdut la freqüència en totes les condicions sintàctiques. Això, indirectament, demostra que el procés de la difusió de la falta de concordança dins el període examinat, al contrari de la situació observada en la varietat literària, ja no es trobava en un estadi inicial sinó en una fase molt més avançada. Naturalment, a causa de les limitacions de la recerca aquí presentada pel que fa a l'extensió del corpus, al nombre i tipus de textos i registres inclosos i el període examinat, així com per l'aplicació d'una estadística merament descriptiva, les conclusions d'aquest treball han de ser considerades necessàriament provisionals. Convindria refermar-les en un corpus tipològicament i cronològicament més ampli i proporcionalment més representatiu i equilibrat en tipus de textos i registres. Al mateix temps, creiem que, malgrat les deficiències, les dades aquí presentades indiquen adequadament la direcció de l'evolució de la llengua fora de la varietat literària a la València del segle xv.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

- ALCOVER, Antoni M. (1902-1903): *Questions de llengua i literatura catalana*, «Boletí del Diccionari de la Llengua Catalana», 1, 1902-1903, pàgs. 209-560, especialment les pàgs. 483-509.
- ALCOVER, Antoni M. (1908): *Concordansa del participi ab el terme d'acció*, en *Primer congrés internacional de la llengua catalana*, Barcelona, Horta, pàgs. 124-129.
- ANDRES-SUÁREZ, Irene (1994): *El verbo español. Sistemas medievales y sistema clásico*, Madrid, Gredos.
- BADIA I MARGARIT, Antoni M. (1955): *Fisiognómica comparada de las lenguas catalana y castellana*, Barcelona, Academia de Buenas Letras de Barcelona.
- BADIA I MARGARIT, Antoni M. (1995): *Gramàtica de la llengua catalana*. Descriptiva, normativa, diatòpica, diastràtica, Barcelona, Edicions Proa.
- BASTARDAS I PARERA, Joan (2003): *La concordança del participi dels temps compostos de verbs que governen un infinitiu*, «Llengua & Literatura», núm. 14, pàgs. 97-139.
- BERTA, Tibor (2013): *Sobre la manca de concordança del participi dels temps compostos en textos catalans antics*, en Carles Bartual, Balázs Déri, Kálmán Faluba, Ildikó Szijj (eds.), *Catalanística a Hongria (1971/72-2011/12)*. Actes del Simposi Internacional de Catalanística (Budapest, 24-26 d'abril de 2012), Budapest, Universitat Eötvös Loránd, Facultat de Lletres, Estudis d'Iberoromanística, pàgs. 49-56.
- BERTA, Tibor (2015): *On the Lack of Agreement of the Participle of Compound Tenses in Old Non-Literary Catalan Texts*, «Studia Romanica Posnaniensia», 42/5, pàgs. 23-43.
- CARDOSO, Adriana & PEREIRA, Susana (2003): *Contributos para o estudo da emergência do tempo composto em português*, «Revista da ABRALIN», vol. 2/2, pàgs. 159-181.
- CEJADOR, Julio (1905): *La lengua de Cervantes*, Madrid, Establecimiento tipográfico de Jaime Ratés.
- CIMTAC = MARTINES, Josep i Vicent MARTINES (dirs.): *Corpus Informatitzat Multilingüe de Textos Antics i Contemporanis*, amb la direcció adjunta de M. Àngels Fuster i Elena Sánchez, Alacant, ISIC-IVITRA.
- COMPANY COMPANY, Concepció (1983): *Sintaxis y valores de los tiempos compuestos en el español medieval*, «Nueva Revista de Filología Hispánica», núm. 32/2, pàgs. 235-256.
- COLÓN DOMÈNECH, Germán (2012): *Ensayo de localización del anónimo autor del Curial*, en Antoni Ferrando francés (ed.): *Estudis lingüístics i culturals sobre Curial e Güelfa. Novella cavalleresca anònima del segle xv en llengua catalana*, Amsterdam/Philadelphia, John Benjamins Publishing Company, pàgs. 21-30.

- CORTÉS, Corinne (1993): *Catalan participle agreement, auxiliary selection, and the Government Transparency Corollary*, «Probus», núm. 5, pàgs. 193-240.
- CULLER, Virginia (2002): *Observations on the optionality of modern Catalan participle agreement and hypotheses as to its implications for the future of Romance languages*, Senior Thesis, Bryn Mawr College.
- DIÉGUEZ SEGUÍ, Maria Àngels (2001): *El Llibre de Cort de Justícia de València (1279-1321). Estudi lingüístic*, Barcelona, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana/Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- FABRA, Pompeu (1912): *Gramàtica catalana*, en *Obres completes*, vol. 1, a cura de Jordi Mir & Joan Solà, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 2005.
- FABRA, Pompeu (1920): *Article 161*, en *Converses filològiques*, dins *Obres completes de Pompeu Fabra*, vol 7, a cura de Jordi Mir i Joan Solà, Barcelona, Proa/Edicions 62/Edicions 3 i 4/Editorial Moll, 2010, pàg. 288.
- FARRENY I SISTAC, Maria Dolors (2004): *La llengua dels processos de crims a la Lleida del segle XVI*. Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.
- FERRANDO, Antoni et al. (2002): *Guia d'usos lingüístics 1. Aspectes gramaticals*. Alacant/Castelló/València, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana.
- FERRANDO, Antoni & Amorós, Miquel Nicolás (2005): *Història de la llengua catalana*, UOC/Pòrtic.
- HANSEN, Federico (1966): *Gramàtica històrica de la llengua castellana*, París, Ediciones Hispanoamericanas.
- KENISTON, Hayward (1937): *The Syntax of Castilian Prose. The Sixteenth Century*, Chicago, University of Chicago.
- LAPESA, Rafael (1988): *Historia de la lengua española*, Madrid, Gredos.
- LAPESA, Rafael (2000): *Estudios de morfosintaxis històrica del español*, Madrid, Gredos.
- LOIS, Ximena (1990): *Auxiliary Selection and Past Participle Agreement in Romance*, «Probus», vol. 2, pàgs. 233-255.
- MACPHERSON, Ian (1967): *Past Participle Agreement in Old Spanish: Transitive Verbs*, «Bulletin of Hispanic Studies», vol. 44/4, pàgs. 241-254.
- MARTÍ MESTRE, Joaquim (1994): *El Llibre de Antiquitats de la Seu de València. Estudi i edició a cura de Joaquim Martí Mestre*, València/Barcelona, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana/Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- MAS I MIRALLES, Antoni, Brauli MONTROYA ABAT (2009): *Aproximació a una caracterització dels registres en els textos del segle XV*, en Manuel Pérez Saldanya i Josep Martines (eds.): *Per a una gramàtica del català antic*. Alacant, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, pàgs. 87-102.
- MOLL, Francesc de B. (2006): *Gramàtica històrica catalana*, edició corregida i anotada per Joaquim Martí Mestre, València, Universitat de València.

- MONTOYA ABAT, Brauli (2009): *Tipologia textual i de registres en el català antic*, en Manuel Pérez Saldanya i Josep Martines (eds.): *Per a una gramàtica del català antic*. Alacant, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, pàgs. 73-85.
- MORAN, Josep - Joan Anton RABELLA (2001): *Primers textos de la llengua catalana*, Barcelona, Edicions Proa.
- MUXÍ, Isabel (1996), *Optional participial agreement with direct object clitics in Catalan*, «Catalan working papers in linguistics», vol. 5, pàgs. 127-145.
- NADAL, Josep M. & Prats, Modest (1996): *Història de la llengua catalana, II. Segle xv*, Barcelona, Edicions 62.
- ORRADOR, Bernat (1908): *Del ús dels verbs auxiliars catalans*, en *Primer congrés internacional de la llengua catalana*, Barcelona, Horta, pàgs. 130-135.
- PAR, Anfós (1923): *Sintaxi catalana segons los escrits en prosa de Bernat Metge*, Halle (Saale), Verlag Von Max Niemeyer.
- PAR, Anfós (1928): *"Curial e Guelfa". Notes lingüístiques y d'estil*, Barcelona, Biblioteca Balmes.
- PÉREZ SALDANYA, Manuel (1998): *Del llatí al català. Morfosintaxi verbal històrica*, València, Universitat de València.
- POUNTAIN, Christopher J. (1985): *Copulas, Verbs of Possession and Auxiliaries in Old Spanish: The Evidence for Structurally Interdependent Changes*, «Bulletin of Hispanic Studies», vol. 62/4, pàgs. 337-355.
- ROMANI, Patrizia (2006): *Tiempos de formación romance I. Los tiempos compuestos*, en Concepción Company Company (dir.), *Sintaxis histórica de la lengua española. Primera parte: La frase verbal*. México D. F., Universidad Nacional Autónoma de México/Fondo de Cultura Económica, pàgs. 243-346.
- SALVADOR, Carles (1982): *Gramàtica valenciana*, València, Tres i Quatre.
- SALVI, Giampaolo (1987): *Syntactic Restructuring in the Evolution of Romance Auxiliaries*, en Martin Harris & Paolo Ramat (eds.), *Historical Development of Auxiliaries*, Berlin, Mouton de Gruyter, pàgs. 225-236.
- SMITH, John Charles (1995): *Agreement between past participle and direct object in Catalan: the hypothesis of Castilian influence revisited*, en Jacek Fisiak (ed.), *Linguistic Change under Contact Conditions*, Berlin, Mouton de Gruyter, pàgs. 271-289.
- SOLÀ, Joan (1993): *La concordança del participi passat*, en *Estudis de sintaxi catalana 2. Capítol VI*. Barcelona, Edicions 62, pàgs. 57-86.
- YLLERA, Alicia (1980): *Sintaxis histórica del verbo español: las perífrasis verbales*, Zaragoza, Pórtico.
- VENY, Joan (2012): *Valencianitat del Curial*, en Antoni Ferrando francés (ed.): *Estudis lingüístics i culturals sobre Curial e Güelfa. Novel·la cavalleresca anònima del segle xv en llengua catalana*, Amsterdam/Philadelphia, John Benjamins Publishing Company, pàgs. 1089-1126.